

Arhivele poloneze — sursă importantă pentru istoria României

VASILE MATEI

Vecinătatea între Țările Române și Polonia care, inevitabil, a determinat timp de secole o legătură continuă între cele două popoare, a constituit un factor favorabil acumulării în arhivele și bibliotecile din Polonia a unui mare număr de documente a căror cercetare a dus la elucidarea multor aspecte ale istoriei României. În trecut o serie de istorici români de frunte ca B. P. Hasdeu, N. Iorga, Ioan Bogdan, I. Bianu, P. P. Panaitescu și alții au făcut cercetări în aceste arhive, multe din operele lor fiind scrise pe baza acestor izvoare.

Considerăm că multe aspecte ale istoriei evului mediu românesc nu s-ar fi putut serie fără cunoașterea unor documente fundamentale din arhivele poloneze, documente care aruncă lumină asupra relațiilor româno-poloneze, dar și asupra legăturilor de natură politică, militară, economică și culturală ale Țărilor Române cu Imperiul otoman, Imperiul Habsburgic, Vaticanul, Hanatul Crimeii, Moscova etc.

Recunoscind meritele înaintașilor care au reușit, printr-o muncă devotată, să cunoască documentele fundamentale pentru studierea istoriei patriei noastre, cu convingerea continuării acestei acțiuni în scopul depistării și a altor izvoare referitoare la istoria României, cercetarea în arhivele poloneze a căpătat, în perioada postbelică un caracter organizat, bazat pe o bună evidență a documentelor existente în Fondul Arhivistic Național și pe un plan de perspectivă, care are ca scop punerea la dispoziția cercetării științifice din țara noastră a tuturor materialelor menite să ducă la fundamentarea lucrărilor privind istoria patriei.

Printre cele mai vechi documente provenite din Polonia remarcăm importanța celor 116 tratate și privilegii ale Moldovei și Țării Românești din anii 1387—1553 care, în afară de valoarea lor informativă, constituie piese deosebit de interesante pentru studierea heraldicii și sigilografiei noastre.

Problemele politice și militare ce pot fi studiate pe baza documentelor feudale poloneze sînt diverse; printre ele am putea aminti pe cele privind domnia lui Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul și Petru Rareș, războaiele dintre Polonia și Moldova din 1509, 1531, 1538, 1595; războiul turco-polon din 1620—1621, campania pentru cucerirea Vienei — 1683, războaiele austro-ruso-turce din 1716—1718, 1736—1739, 1768—1774, 1787—1791. Una din problemele la elucidarea căreia documentele poloneze își aduc o contribuție esențială este aceea a rolului Țărilor Române în sud-estul Europei, a luptei lor neîntrerupte pentru menținerea independenței.

O mare importanță pentru studierea relațiilor dintre Țările Române și Polonia, pe o perioadă lungă de timp, îl prezintă fondul „Libri Legationum” („cărțile solilor”), deținut de Arhiva Actelor Vechi din Varșovia, parte componentă a registrelor cancelariei regale, în care se copiau documentele referitoare la activitatea diplomatică a statului polon, în special tratatele și înțelegerile dintre Polonia și statele cu care aceasta avea relații, ca și diverse instrucțiuni date solilor polonezi, scrisori primite și emise de rege și alte per-

sonalități politice. Ele dau informații prețioase pentru clarificarea relațiilor diplomatice ale Țărilor Române precum și pentru definirea statutului juridic al acestora în secolele XVI — XVIII.

Biblioteca Jagellonă din Cracovia conține o serie intitulată Acta Tomi-ciana (parțial publicată), formată dintr-un mare număr de copii ale actelor Cancelariei regale din secolele XVI — XVII, constituită din câteva zeci de volume. Colecția cuprinde scrisori, tratate, solii trimise de unii domni ai Moldovei ca Bogdan III, Ștefăniță, Petru Rareș, Ștefan Lăcustă și alții unor regi ai Poloniei, precum și unor nobili și înalți demnitari. Din aceste documente rezultă anumite aspecte ale relațiilor dintre Moldova și Polonia privind schimburile comerciale, contribuțiile bănești ale Moldovei la tezaurul regilor Poloniei, divergențele existente, mai ales cele determinate de chestiunea Pocuției.

Fondurile nobiliare păstrate în diverse arhive și biblioteci conțin, de asemenea, știri prețioase pentru cunoașterea unor aspecte ale relațiilor româno-poloneze. Printre cele mai importante fonduri de acest fel menționăm fondul Radziwill pentru documente privind epoca lui Vasile Lupu și fondul Zamoyski, care conține piesa fundamentală privind domnia lui Mihai Viteazul și familia Movileștilor.

În ceea ce privește problemele militare ce pot fi studiate pe baza materialelor oferite de arhivele poloneze putem menționa, în afara desfășurării unor războaie, lucru amintit deja, probleme referitoare la arta războiului la moldoveni. Amintim în acest sens lucrarea lui Sarnicki intitulată „Arta cavalerască”, care conține un capitol ce se referă expres la această problemă. În diferite documente apar știri despre așa-numitele „steaguri moldovenești”, adică trupe de cavalerie ușoară, înarmate mai sumăr dar cu o mobilitate superioară. Există liste de trupe care au participat la diferite lupte, în care apar aceste steaguri moldovenești. Altele ne specifică sumele de bani plătite de visteria coroanei Poloniei pentru războaiele cu Moldova. Pot fi, de asemenea, studiate tacticile folosite de români în războaiele purtate. Ilustrative din acest punct de vedere sînt cele referitoare la acțiunile lui Mihai Viteazul.

De asemenea, documentele poloneze permit studierea multor aspecte ale situației economice a Țărilor Române și în special a Moldovei. Menționăm în acest sens importanța pe care Moldova o avea pentru comerțul Poloniei, orașele poloneze disputîndu-și întîietatea pentru obținerea privilegiului de a face comerț cu Moldova, cel mai vechi privilegiu fiind acordat de regele Wladyslaw Jagiello orașului Lwow. Se poate urmări — mai ales în cadrul tratatelor dintre Polonia și Poarta otomană, care își disputau supremația asupra Moldovei — evoluția haraciului plătit de Moldova de-a lungul timpului. Aflăm și alte feluri de scurgere în afara granițelor a bogățiilor țării sub diferite forme ca: plata mercenarilor polonezi puși în slujba unor domni, daruri în vite, vinuri, blănuri trimise unor nobili sau regi polonezi, daruri diferite trimise banilor tătari pentru a se asigura liniștea din partea acestora, dispariția unor odoare prețioase, obiecte de artă și cult cum ar fi cele plecate cu mitropolitul Dosoftei în Polonia etc.

Un deosebit interes pentru cercetarea istorică prezintă și corespondența principelui Adam Czartoryski, care după 1830 a trăit la Paris unde a format un guvern național polonez în exil, avînd agenți acreditați pe lângă unele guverne din Occident și la Constantinopol, unde se concentrau memoriile

și rapoarte din întregul Imperiu otoman, inclusiv Peninsula Balcanică și Țările Române, de la diferiți emisari și agenți ai săi.

Multe documente reproduse pe microfilme și intrate în colecția Direcției Generale a Arhivelor Statului se referă la legăturile dintre revoluționarii români și polonezi în perioada revoluțiilor de la 1848. Astfel, agenții emigrației poloneze prezenți în Principate consemnează în rapoartele lor desfășurarea evenimentelor revoluționare din Moldova, Țara Românească și Transilvania și activitatea unora dintre fruntașii mișcării ca: Nicolae Bălcescu, generalul Magheru, Ion Ghica și alții. În același timp, documente deosebit de interesante relevă poziția Porții și a reprezentanților marilor puteri acreditați la Constantinopol.

O serie de documente reprezintă note sau petiții adresate Porții, în care se critică Regulamentul Organic, boierimea fanariotă, subliniindu-se în același timp statutul juridic al Principatelor ca derivând din capitulațiile încheiate cu Poarta și contestându-se pe această bază dreptul altor puteri de a interveni în treburile interne ale Principatelor.

Documente foarte interesante aduc știri inedite despre legăturile lui Nicolae Bălcescu cu revoluționarii polonezi și maghiari. Sint consemnate eforturile sale de a crea o legiune românească în Transilvania și de a media înțelegerea dintre revoluționarii români și maghiari. Un document conține condițiile pe care guvernul revoluționar maghiar le acceptă, în anul 1849, în urma tratativelor purtate de Bălcescu, pentru colaborarea dintre revoluționarii români și cei maghiari din Transilvania.

În timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza, deci într-un moment în care însăși soarta țării putea depinde de capriciile marilor puteri, ajutorul acordat polonezilor, mergând până a li se permite să se înarmeze și să se organizeze pe teritoriul țării noastre, a reprezentat un act de mare curaj. Cercetările de pînă acum au dovedit, iar cele viitoare vor aduce noi dovezi, că poporul român, apărîndu-și propria sa ființă și demnitate națională de-a lungul istoriei, nu a fost indiferent nici față de soarta celorlalte popoare înrobite, care luptau pentru eliberarea lor națională, ajutîndu-le moral, politic, material sau cu arma în mîna ori de cîte ori a putut s-o facă.

Tot privind această epocă istorică este interesant manuscrisul lucrării lui Sadik Pașa „Campania de la Dunăre și din Țara Românească din timpul războiului Crimeii 1854—1855” (326 p.). Sadik Pașa, în ciuda numelui său otoman, era un polonez, pe numele său adevărat Michal Czajkowski, care a trecut la mahomedanism pentru ca, beneficiind de ajutorul Imperiului otoman, să participe la eliberarea patriei sale împărțite între Rusia, Prusia și Imperiul Habsburgic. O perioadă a fost și agent principal al Agenției răsăritene a emigrației poloneze. În calitățile pe care le-a avut, el a întreținut legături cu revoluționarii europeni ca Bem și Kossuth, a cunoscut o serie de diplomați acreditați la Constantinopol, pe unii din revoluționarii români refugiați la Șumla ca generalul Tell, Nicolae Golescu, Ion Eliade Rădulescu, pe unii din românii angajați în regimentul de cazaci din armata otomană ca beizadeaua Grigore Sturdza (Muhlis Pașa), Dumitru Kretzulescu și alții. Sadik Pașa, care a participat la campania din Principatele Române, o descrie cu multe amănunte în lucrarea sa. De asemenea, dă relații interesante despre ocupația austriacă și cea rusească din Principate.

În Arhiva Principală a Actelor Noi din Varșovia se găsesc principalele documente contemporane referitoare la țara noastră. Cel mai important fond

cercetat a fost Ministerul Afacerilor Externe. Primul război mondial care a luat sfârșit prin destrămarea Imperiului Austro-Ungar și crearea unor noi state pe harta Europei sau reîntregirea altora a creat o mare efervescență politică în sinul statelor succesoare. În această perioadă s-au format o serie de comitete naționale care au avut o strânsă conlucrare, s-au ținut o serie de conferințe internaționale. Unele aspecte ale acestei activități reies din microfilmele deținute. Altele ne dau date despre situația României în perioada imediat următoare războiului, când țara noastră făcea eforturi politice și militare pentru rezolvarea multelor probleme cu care era confruntată. Amintim în acest sens chestiunea optanților din Transilvania, relațiile cu statele vecine, mai ales cu Ungaria și Uniunea Sovietică, problema granițelor etc. Tot în acest fond, în afară de materialele care se referă la relațiile româno-polone, o serie întreagă de documente vorbesc despre activitatea politică a lui Nicolae Titulescu, atât pe plan intern cât și extern. Sunt relevate părerile sale asupra principalelor chestiuni politice europene, conflictele sale cu regele și cu ceilalți oameni politici români datorate concepțiilor sale privind situația externă a României, ca și rolul camarărilor regale în îndepărtarea lui N. Titulescu de la cîrmă Ministerului de Externe, eforturile sale pentru încheierea unui pact de neagresiune cu U.R.S.S. Din aceste materiale rezultă poziția unor oameni politici români față de încălcarea sistematică de către Germania a tratatelor, precum și demersurile făcute de guvernul român pe lângă guvernele Franței și Angliei pentru căpătarea de garanții împotriva unui eventual atac german, cât și jocul dublu făcut de Germania în conflictul dintre România și Ungaria.

Documentele oglindesc, de asemenea, amestecul tot mai insistent al Germaniei hitleriste în treburile interne ale țării. Astfel, dintr-un raport diplomatic referitor la discuțiile purtate cu Helmuth Wohltat, șeful delegației economice germane, venite în România pentru încheierea unui tratat comercial între România și Germania, reiese că acesta a cerut României legarea sa economică deplină de Reich, urmînd ca ea să se oblige să nu dezvolte unele ramuri industriale și să le lichideze pe cele existente.

Edificatoare pentru poziția României față de soarta Poloniei atacată de Germania este permisiunea pe care a dat-o guvernul român ca armeele destinate Poloniei, să tranziteze teritoriul țării noastre, în ciuda protestelor Ambasadei Germane din București, iar mai tirziu primirea refugiaților polonezi în țară și ospitalitatea caldă pe li s-a arătat.

Alte materiale reflectă relațiile externe ale României cu statele balcanice, statele Micii Antante, Franța, Anglia etc. Și situația internă a țării este analizată în unele rapoarte, avîndu-se în vedere chestiuni ca alegeri parlamentare, luptele dintre partidele politice, situația economică, tulburările din perioada interbelică etc.

În scopul completării viitoare a fondului de microfilme de pe documente din Polonia, Direcția Generală a Arhivelor Statului s-a propus ca și în continuare cercetările să plece de la specificul arhivelor și bibliotecilor poloneze. Avînd în vedere că, de exemplu, numai la Arhiva Actelor Vechi din Varșovia circa 90% din materiale au fost distruse în perioada războiului, în anul 1955-1957 a apărut o publicație specială care arată pierderile și indică materialele de arhivă care ar putea înlocui într-o anumită măsură pe cele distruse, ar fi deci necesară a orientare a cercetării spre acele fonduri. De asemenea, este necesară cercetarea colecțiilor de Miscellanee, care ar putea eventual conține copii de pe documente dispărute.

Nu trebuie pierdut din vedere că multe din inventarele și cataloagele poloneze sînt vechi și deseori în indice nu figurează denumirile Țărilor Române sau nume de localități și personalități românești, astfel încît este necesară o cercetare amănunțită, filă cu filă, atît a cataloagelor cit și a dosarelor, ceea ce poate oferi surprize plăcute cercetătorului.

Datorită existenței, timp de peste un secol a unei puternice emigrații poloneze, documente privind relațiile româno-polone se pot găsi și în alte țări, în special în Franța, Anglia, Ungaria, Bulgaria și Turcia, mai ales pentru perioada din preajma anului revoluționar 1848 pînă la domnia lui Alexandru Ioan Cuza.

După cum s-a mai amîntit, istoriografia românească are o bogată tradiție privind cercetarea și publicarea documentelor din arhive și biblioteci poloneze. Fără a face istoricul problemei, vom menționa că în prezent există o preocupare de folosire a acestor documente în vederea publicării de documente sau a întocmirii de lucrări bazate pe acestea. Vom aminti în primul rînd pe regretatul Ilie Corfus care, în afara diferitelor sale articole privind aspecte ale relațiilor româno-polone și a publicării de documente în diferite reviste, a scos două lucrări de proporții, care s-au bucurat de o bună primire din partea specialiștilor, intitulat Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone — secolul al XVI-lea și Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone — secolul al XVII-lea, lucrări care se bazează în cea mai mare măsură pe colecția de microfilme Polonia, aflată în depozitele Direcției Generale a Arhivelor Statului. Dintre cercetătorii mai tineri menționăm pe Veniamin Ciobanu, care a analizat diferite aspecte ale relațiilor politice și comerciale dintre Moldova și Polonia în secolul al XVIII. Cunoașterea arhivelor poloneze i-a servit lui Veniamin Ciobanu și la scrierea lucrării Jurnal ieșean de sfîrșit de veac apărute în Editura Junimea. Preocupări pe această linie are și Constantin Rezachievici care pregătește în prezent un „Catalog al documentelor din arhivele polone publicate în România”.

Sîntem convinși că cele 96 de role care constituie colecția de microfilme Polonia a Direcției Generale a Arhivelor Statului, la care se vor mai adăuga noi achiziții, oferă încă serioase posibilități de studiere a unor probleme ale istoriei României, de completare sau elucidare a unor chestiuni mai puțin cunoscute, recompensîndu-se astfel efortul și grija cercetătorilor și arhiviștilor de a aduce de peste hotare cele mai importante surse privind trecutul poporului român.